

## ПОЛІТИЧНА МАНІПУЛЯЦІЯ ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

*Стаття присвячена розгляду проблеми політичної маніпуляції з лінгвістичної точки зору. Здійснено різносторонній огляд досліджень феномену політичної маніпуляції, а також визначено роль мовних засобів у процесі маніпуляції.*

**Ключові слова:** маніпуляція, політична маніпуляція, мовні засоби політичної маніпуляції.

*Статья посвящена рассмотрению проблемы политической манипуляции с лингвистической точки зрения. Осуществлен разносторонний обзор исследований феномена политической манипуляции, а также определена роль средств языка в процессе манипуляции.*

**Ключевые слова:** манипуляция, политическая манипуляция, языковые средства политической манипуляции.

*The article examines issues of political manipulation from the linguistic point of view. Diversified review of studies of the phenomenon of political manipulation was accomplished and the role of means of language in the process of manipulation was described.*

**Key words:** manipulation, political manipulation, means of language in political manipulation.

Проблема політичної маніпуляції має міждисциплінарний характер і розглядається на перетині низки наук: політології, соціології, психології та лінгвістики. Наприкінці ХХ століття фокус у дослідженні впливу на свідомість людини за допомогою мови зміщується з теорії на власне мовні прийоми, що пов'язано з активним розвитком гуманітарних наук та збільшенням чисельності міждисциплінарних досліджень. У 50-х роках ХХ століття виникає новий напрямок лінгвістики – психолінгвістика, яка вивчає взаємовідносини мови, мислення та свідомості. Дослідження з психолінгвістики акцентують увагу на питаннях мовленнєвого впливу на адресата. У рамках даного напрямку обґрунтовується думка, що вплив через мовні засоби є навмисною перебудовою смислової сфери особистості. В даному випадку соціально спрямований текст ставить наступні головні завдання: привернути увагу до тексту, оптимізувати його сприйняття і вплинути на розуміння його змісту реципієнтом. Стверджується, що психолінгвістичні особливості тексту можуть і повинні досліджуватися диференційовано залежно від їх орієнтованості на те чи інше завдання [1].

Згідно з етимологічним словником української мови, слово «маніпуляція» – означає «складну дію над чимось», є запозиченням з французької мови; фр. *manipulation, manipuler* – «маніпулювати, обробляти» пов'язані з *manipule* «жменя» і походять від лат. *manipulus*, утвореного з основ іменника *manus* «рука» та дієслова *pleo* «наповнюю» [2: 383]. Таким чином, маніпулювати чимось можна «тримаючи його в жмені».

Історія вивчення явища політичної маніпуляції сягає у давнину. У філософських трактатах Сходу з мистецтва управління державою і політикою знаходимо майстерно вписаний маніпулятивний підхід. Відомі китайські філософи досліджували мистецтво створювати та реалізовувати за допомогою хитроців плани з прихованою кінцевою метою. В античні часи про прийом маніпулятивного впливу на людей у процесі їх взаємодії, зокрема, писав Арістотель. Відомі роботи Макіавеллі, Шопенгауера, в яких розглядаються численні аспекти міжособистісної взаємодії людей, зокрема й психологічні маніпуляції партнером.

Грунтовні дослідження проблеми політичного маніпулювання були розпочаті на початку ХХ століття, коли головною метою науковців став пошук засобу, який би допомагав створювати «несвідомий натопк», що дозволяв би вдало керувати маніпульованим суспільством. Відкриття Г. Лебона, З. Фрейда, С. Московічі, Е. Канетті та інших дослідників у сфері політичної психології розширили горизонти дослідження проблеми політичної маніпуляції. У сучасній науці можна назвати наступні напрями розгляду даного питання: соціологічна школа (Е. Аронсон), психологічна школа (Р. Броун, Р.Гудін), політологія (Г. Карра-Мурза, А. Цуладзе), політична лінгвістика (С. Бацевич, Н. Гронська, А. Шарова, А. Чудінов, Л. Нагорна).

У другій половині ХХ століття відбулося поєднання досліджень у політичній науці та лінгвістиці. У цей час було розроблено теорії, які стали підґрунтям наукового поля для подальшого вивчення аспектів політичного маніпулювання: теорія «спіралі мовчання» (Е. Нуель-Нойман); модель ситуативного управління поведінкою (Ф. Латенс, Р. Крейтер, П. Лазарсфельд); теорія когнітивного дисонансу (Л. Фестінгер); теорія політичного дискурсу (Т.А. ван Дейк, Ж. Женетт, Г. Кресс, Д. Грін); дослідження метафори (Дж. Лакофф, М. Джонсон); дослідження риторичних засобів впливу (К. Гільйомен); теорія лінгвістичної відносності та теорії лінгвістичної детермінованості (Е. Сепір, Б. Уорф) та ін. Розгляд політичної маніпуляції з точки зору саме вербальних засобів проведено у наукових статтях, в яких розглядаються певні підходи до маніпуляції свідомістю на основі використання лінгвістичних засобів. Відносно комплексні дослідження було проведено на матеріалі дискурсу преси, присвяченої воєнним конфліктам на Кавказі, а також на матеріалі статей про чеченську війну в американській пресі [3: 93–112]. Російська дослідниця О. Іссерс розглядала маніпулятивні елементи через призму комунікативних стратегій і тактик на матеріалі російської мови [4]. У 80-х роках минулого століття і пізніше в рамках дослідження правди як лінгвістичної категорії вивчалися проблеми номінації в маніпулятивному аспекті [5: 44–87]. Інтерес науковців до даної теми відновився на початку ХХІ століття, що пов'язують з політикою США і з особливостями її висвітлення у англомовних ЗМІ [6: 512–517].

Слід відзначити, що деякі дослідники подають короткі описи мовних маніпулятивних прийомів у працях, що присвячені загальному вивченню маніпуляції. У таких випадках мова виступає одним з елементів чи засобів загальних маніпулятивних стратегій. Грунтовні підходи до вказаної проблематики продемонстровано у працях із психології, політичної реклами, у політологічних та соціологічних дослідженнях таких науковців як А. Цуладзе, С. Кара-Мурза, Є. Доценко [7; 8; 9].

Окремі випадки маніпулятивного впливу на поведінку людини можна знайти у низці досліджень афекту в ораторському мовленні як засобу маніпулювання аудиторією, вико-

ристання висловлювань-прислів'їв як засобу впливу в текстах масової комунікації, маркерів референтної групи в політичній комунікації [1], а також мовних властивостей, які уможливають успішний усний політичний виступ.

Розглядаючи політичну маніпуляцію необхідно також звернути увагу на здійснення маніпулятивного впливу в межах сучасної риторики – неориторики, що розвинулася в 50–60-х роках XX ст. як своєрідне відродження класичної риторики Арістотеля, збагачене новими теоріями. Неориторика навчає мистецтву формального переконування з урахуванням досягнень когнітивної психології, соціології комунікації і різновидів комунікативних ситуацій. Останнім часом неориторика набула особливої популярності в різних країнах світу, зокрема в Україні та Росії, з'явилися праці з теорії, історії та нової інтерпретації риторики, а також обґрунтування необхідності її відродження та поєднання з такими близькими до неї науками, як мовознавство, стилістика та культурологія. Як зазначає український дослідник А. Белова, спостерігається синтез лінгвостилістичних та дискурсивних досліджень із політико-риторичними, зокрема і стосовно політичної маніпуляції [10].

Окрім того, сучасні українські науковці називають низку чинників, що уможливають політичне маніпулювання: психологічні, когнітивні, логічні, соціологічні, комунікативно-семіотичні, структурно-семіотичні. У межах кожного зазначеного чиннику лінгвістичні особливості політичної маніпуляції відіграють ключову роль, оскільки світосприйняття людини формується, реалізується та видозмінюється мовними засобами.

При розгляді маніпуляції з лінгвістичної точки зору доцільно зосередити увагу на використанні власне мовних засобів, які часто активно взаємодіють з паралінгвістичними засобами, для здійснення маніпулятивного впливу на адресата з метою прихованого закріплення у підсвідомості адресата певного (необхідного адресанту) ставлення чи твердження.

У випадку політичної маніпуляції воля меншості нав'язується більшості завдяки конкретним лінгвістичним прийомам, що приховують її справжні наміри. Таким чином за допомогою мовних засобів здійснюється вплив на політичну свідомість людей та їх участь у політичних процесах. У цілому застосування політичної маніпуляції включає наступні етапи: 1) укорінення у свідомості під виглядом об'єктивної інформації неявного, але бажаного для певних груп змісту; 2) вплив на «больові точки» суспільної свідомості, які породжують страх, тривогу, ненависть і т. д.; 3) реалізація певних задумів і прихованих цілей, досягнення яких комунікант пов'язує з підтримкою з боку суспільної думки своєї позиції [7].

Маніпуляція як об'єкт лінгвістичного дослідження має свої особливості. При розгляді маніпуляції, в тому числі політичної, лінгвістика фокусується на процесі здійснення впливу, на тих мовних засобах, які обираються для забезпечення його ефективності. Лінгвістика займається аналізом конкретних випадків застосування мовних засобів для одностороннього подання інформації, на відміну від інших наук, де політична маніпуляція представляється здебільшого схематично, без опису конкретних прикладів. Набір мовних засобів, що використовуються регулярно, формує певні тактики, що вживаються в рамках маніпулятивних стратегій. Загальнокомунікативні стратегії та тактики (напр., стратегія політичної коректності, ідентифікації (отождоження політика з народом), фальсифікації, викривлення, апеляції до авторитету тощо) мають багато спільного з маніпуля-

тивними. Різниця полягає в загальній макроінтенції адресата: кінцевою метою маніпулятивних стратегій є непомітне формування позитивного або негативного сприйняття того чи іншого об'єкта, події чи явища, вигідного для певної особи чи групи осіб.

Необхідно зазначити, що політична еліта активно використовує маніпулятивний потенціал політичної мови: реалізує маніпулятивні сценарії за допомогою методів політичного маніпулювання. Незважаючи на зростаючий інтерес та існування різних теорій щодо питань політичного маніпулювання, зокрема і його лінгвістичних аспектів, проблема залишається недостатньо вивченою, на сьогодні не існує загальної термінологічної бази та усталеного підходу до вивчення феномену. Ключову роль у маніпулятивних процесах відіграють лінгвістичні засоби, а політика відтворюється, функціонує та трансформується у межах мовного поля.

Хоча основним соціальним призначенням мови є бути засобом комунікації, зберігати і передавати інформацію, але в політиці мова використовується не лише як інструмент творення думок чи засіб комунікації, а також як основний засіб впливу на свідомість народу. Власне у самій природі мови закладена можливість використовувати її з метою впливу. Мова певним чином визначає наше сприйняття оточуючого світу та ставлення до нього, саме завдяки мові існуюча реальність відображається в нашій свідомості. Таким чином, це уможливило необхідний вплив на сприйняття дійсності за допомогою мови, особливо тоді, коли йдеться про ситуацію поза досвідом людини і вона не може порівняти об'єктивну дійсність з її вербальним зображенням. Вплив за допомогою мови пов'язаний, зокрема, із прагматичною спрямованістю комунікативного акту, що передбачає досягнення потрібної суб'єкту зміни в уявленнях об'єкта комунікації.

Слід відзначити, що ефективним способом реалізації політичної маніпуляції за допомогою мовних засобів є відповідний підбір лексики з необхідною конотацією, використання евфемізмів, метафор, еліпсів, пасивних конструкцій і т.д. Цьому сприяє і те, що об'єктивне надання інформації, без будь-якої інтерпретації чи оцінки є неможливим, оскільки власне вибір мовних засобів (підсвідомо чи ні) сформований відношенням суб'єкта до змісту інформації. Таким чином, власне мовні засоби в момент їх реалізації і здійснюють вплив. Наприклад, візьмемо висловлювання політиків та ЗМІ з приводу військових дій у Чечні. Для формування образу ворога використовувались лексеми *терорист* або *сепаратист* – негативні терміни, що посилюють негативне емоційне сприйняття інформації. А тих, хто називав воюючих з федеральними силами чеченців *повстанцями* чи *борцями за свободу* (позитивні терміни), а самі військові дії не *антитерористичними операціями*, а *війною*, представлялися політиками як «вороги», які були не набагато краще терористів. З іншого боку, для того, щоб політики могли впливати на суспільство за допомогою мови, більшість населення повинно не усвідомлювати маніпулятивну роль мови.

Всі об'єктивно притаманні мові особливості активно використовуються у політичній комунікації з метою здійснення маніпуляції, оскільки їх застосування дозволяє імпліцитно впливати на індивідуальну та громадську свідомість. Політична маніпуляція включає, окрім власне повідомлення про політичну дійсність, її інтерпретацію і явну та приховану оцінку; вона направлена на те, щоб викликати бажану, необхідну для суб'єкта комунікації реакцію з боку об'єкта комунікації.

Політична боротьба здійснюється за допомогою мовних засобів маніпуляції, що дозволяє створювати символічну реальність. Тож, політична маніпуляція – це майстерне поєднання експліцитних та імпліцитних інтеракцій між суб'єктом та об'єктами (реціпієнтами) комунікативного процесу, що відбуваються з метою формування або спрощення існуючих стереотипів, ціннісно-моральних настанов, на користь прихованим політичним цілям та інтересам суб'єкта, з використанням лінгвістичних засобів політичного маніпулювання [11].

Викривлення або спотворення сприйняття політичної реальності необхідне задля досягнення політиками власних цілей та отримання політичної перемоги. Створена мовою маніпулятора ілюзорна картина реальності запускає у масовій свідомості функціонування нових ідей, ярликів, які в перспективі стануть невід'ємною частиною процесу прийняття рішень та реалізації поведінкових актів. Маніпулюючи, політики експлуатують емоції, побоювання, які піддаються мовній стимуляції, що відбувається через використання мовних засобів та риторичних фігур. Наприклад, у роки Помаранчевої революції певні політики та телеканали називали блок Віктор Ющенко «Наша Україна» *нацистами*, викликаючи альянзю, яка моментально відсилала нас до явища фашизму.

Мовні засоби безпосередньо допомагають суб'єкту комунікації (маніпулятору) спотворювати інформацію та формувати ставлення людей, тим самим досягаючи власних таємних цілей. Вивчення цих засобів ускладнюється полідисциплінарним характером проблеми та високою варіативністю мови. Так у політичному процесі політичні методи маніпулювання можуть носити індивідуальний характер, властивий одному конкретному політику, а це, у свою чергу, ускладнює систематизацію та типологізацію методів політичної маніпуляції. Результатом застосування маніпуляції є когнітивний зсув, викривлення інформації у свідомості людини і зміна сприйняття політичної реальності як такої. Маніпулювання свідомістю за допомогою мовних засобів у політичній комунікації відбувається через словесну імплікацію за рахунок рухомості модальності, семантики та прагматики слова, варіативності денотативних та конотативних значень одних і тих же мовних одиниць. Таким чином, широко застосовуються прагматичні можливості мови, майстерно використовуються необхідні слова з дифузною семантикою, евфемізми, метафор і метонімія.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Дмитрук О.В. Маніпулятивні стратегії в сучасній англійській комунікації: Автореф. дис. канд. філол. наук: 24.03.06 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2006. – 19 с.
2. Етимологічний словник української мови. Т3. Укладачі – Р.В. Болдирев, В.Т. Коломієць, Т.Б. Лукінова. К: «Наукова думка», – 1989. – с.383.
3. Ле Э. Лингвистический анализ политического дискурса: язык статей о чеченской войне в американской прессе // Полис. Политические исследования. – М., 2001. – №2. – с. 93–112.
4. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. – М.: Едиториал УРСС, 2002. – 284 с.

5. Вайнрих Х. Лингвистика лжи // Язык и моделирование социального взаимодействия: Переводы / Сост. В. М. Сергеева, П. Б. Паршина; общ. ред. В. В. Петрова. – М.: Прогресс, 1987. – с. 44–87.

6. Фоменко О. С. Неологізми – мовні наслідки терористичних актів 11 вересня 2001 року // Мовні і концептуальні картини світу. – К., 2002. – №7. – с. 512–517.

7. Цуладзе А. Политические манипуляции, или Покорение толпы. – М.: Книжный дом «Университет», 1999. – 144 с.

8. Кара-Мурза С. Манипуляция сознанием. – М.: ЭКСМО-Пресс, 2002. – 833 с.

9. Доценко Е. Л. Психология манипуляции. – М.: «ЧеРо» совместно с издательством «Юрайт», 2000. – 344 с.

10. Белова А. Д. Лингвистические аспекты аргументации: Лингвистика. Теория коммуникации. Английский язык / Киевский национальный ун-т им. Тараса Шевченко / А. И. Чередниченко (отв.ред.). – 2.изд., перераб. и доп. – К., 2003. – 304 с.

11. Юр'єва О.Г. Лінгвістичний вимір політичного маніпулювання: Автореф. дис. канд. політ. наук: 15.10.07 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2007. – 19 с.

УДК 81'42

*Шилина А.Г.*  
(Киев, Украина)

## **ФОРМА ПРОЯВЛЕНИЯ РЕЧЕВОЙ АГРЕССИИ В ЖЕНСКИХ И МУЖСКИХ ЖУРНАЛАХ**

*У статті описано лінгвістичні та паралінгвістичні практики конструювання агресії в жанрах жіночих і чоловічих журналів. Як традиційно-класична форма прояву мовленнєвої агресії розглядається використання вульгаризованих, лайливих та табуйованих мовних одиниць у текстах журналів; як індивідуальна форма вияву агресії – мовний і позамовний сексизм.*

**Ключові слова:** жанр, жіночий журнал, чоловічий журнал, мовленнєва агресія, парамовленнєва агресія, сексизм.

*В статье описываются лингвистические и паралингвистические практики конструирования агрессии в жанрах женских и мужских журналов. В качестве традиционно-классической формы проявления речевой агрессии рассматривается использование вульгаризованных, бранных и табуированных лексических единиц в текстах журналов; в качестве индивидуальной формы выражения агрессии – языковой и неязыковой сексизм.*

**Ключевые слова:** жанр, женский журнал, мужской журнал, речевая агрессия, параречевая агрессия, сексизм.

© Шилина А.Г., 2011